

जा.क्र./विप्र-७/शेतीशाळा २०-२१/मा.सु./२०२०/ १४४८६

कृषी आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे- ४११ ००५

दिनांक: १८/०६/२०२०

प्रति,

१. विभागीय कृषी सहसंचालक सर्व
२. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी सर्व

विषय: सन २०२०-२१ क्रॉपसॅप संलग्न शेतीशाळा कार्यक्रम अंमलबजावणी मार्गदर्शक सूचनांबाबत...

- संदर्भ: १. आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/ वि.प्र.-७/ शेतीशाळा/ अग्रिम/२३७७/२०१९, दि.०८/११/२०१९
२. आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/ वि.प्र.-७/शेतीशाळा/ अग्रिम विनियोग/२३९६/१९, दि.१५/११/२०१९
३. आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/वि.प्र.-७/क्रॉपसॅप-शेतीशाळा/१२३००/२०२०, दि. २४/०४/२०२०

उपरोक्त विषयाच्या अनुषंगाने सन २०१९-२० मध्ये कापूस, सोयाबीन, भात, तूर, मका, ज्वारी, ऊस व हरभरा पिकांकरीता खरीप व रब्बी हंगामात राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान, राष्ट्रीय कृषि विकास योजना, नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प, कृषि विस्तार कार्यक्रमांना विस्तार विषयक सुधारणा करिता सहाय्य (आत्मा) या योजनांच्या समन्वयातून एकत्रित स्वरूपात (Convergence) पिकनिहाय शेतीशाळा राबविण्यात आल्या. सदर कार्यक्रमाच्या अनुभवातून सन २०२०-२१ मध्ये अधिक प्रभावीपणे शेतीशाळा राबवावयाच्या आहेत. संपूर्ण राज्यात शेतीशाळा कार्यक्रमाच्या एकसमानतेच्या दृष्टीने शेतीशाळा प्रमाणभूत पद्धती (Standard Operating Procedure (SOP), पिकनिहाय वर्ग व घ्यावयाचे विषय संदर्भीय दि.२४/०४/२०२० च्या पत्रान्वये कळविणेत आलेले आहे.

सन २०२०-२१ मध्ये पिकनिहाय क्रॉपसॅप संलग्न शेतकरी शेतीशाळा आयोजनाच्या दृष्टीने मार्गदर्शक सूचना सोबत सहपत्रीत करण्यात येत आहेत. योजनानिहाय शेतीशाळा लक्षांक परीशिष्ट "ब" नुसार देण्यात येत असून अन्य योजनांमधून राबवावयाच्या शेतीशाळांचे लक्षांक संबंधीत विभागाकडून कळविण्यात येईल. सदर शेतीशाळा मार्गदर्शक सूचना कृषि विभागाच्या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध करण्यात येत असून त्या सर्व क्षेत्रीय कार्यालयांपर्यंत वितरीत होतील याची कृपया दक्षता घ्यावी.

शेतीशाळा अंमलबजावणीचा साप्ताहिक अहवाल परिशिष्ट "अ" नुसार आयुक्तालयास नियमितपणे सादर करावा. यावर्षी जागतिक पातळीवर झालेल्या कोविड-१९ महामारीच्या पार्श्वभुमिवर सुरक्षिततेच्या दृष्टीने शेतीशाळा कार्यक्रम-राबविताना आवश्यक ती दक्षता घेण्यात यावी.

सोबत: परिशिष्ट "अ" व "ब"

(मा. आयुक्त कृषि यांच्या मान्यतेने)

(ना. तु. शिसोदे)

संचालक, विस्तार व प्रशिक्षण

कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत: माहितीस्तव

१. मा.प्रकल्प संचालक पोक्रा, मुंबई/ कृषी सहसंचालक, मृदसंधारण, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
२. मा.संचालक आत्मा, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
३. कृषी उपसंचालक विप्र-१/ विप्र-२/ विप्र-३, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

शेतकऱ्यांची शेतीशाळा मार्गदर्शक सूचना २०२०-२१

प्रस्तावना- राज्यामध्ये क्रॉपसॅप कार्यक्रम कृषि विभागाच्या क्षेत्रीय कर्मचा-यांमार्फत अत्यंत चांगल्या पध्दतीने राबविण्यात येत आहे. कार्यपध्दतीतील बदलामुळे कापूस पिकावरील गुलाबी बोंड अळीचा प्रभावीरितीने नियंत्रण करण्यात यश मिळाले आहे. तसेच क्रॉपसॅप कार्यक्रमांमध्ये क्षेत्रीय कर्मचा-यांचा सहभाग मोठ्या प्रमाणावर वाढल्यामुळे शेतक-यांच्या शेतावर क्षेत्रीय कर्मचा-यांच्याभेटी वाढून शेतक-यांना प्रत्यक्ष किड व रोगांचा सल्ला प्रभावीपणे सल्ला देण्यात आल्यामुळे शेतक-यांचा क्षेत्रीय कर्मचा-यांच्या प्रति विश्वास वाढून कृषि विभागाची प्रतिमा उंचावण्यात चांगला परिणाम झाल्याचे दिसून आले आहे. त्यामुळे विविध स्तरावरून देण्यात आलेले कृषि तंत्रज्ञान तसेच विविध संदेश शेतक-यापर्यंत परिणामकारकपणे पोहोचविणे शक्य झाले आहे. त्यामध्ये विविध पिकासंदर्भात तांत्रिक मार्गदर्शनाची जोड मिळाल्याने त्याचा परिणाम अनेक पटीने वाढण्यास मदत झाली आहे. या पार्श्वभूमीवर शेतकऱ्यांपर्यंत नवीन तंत्रज्ञान पोहोचविणे व सुधारीत तंत्रज्ञानाच्या अवलंब करण्यासाठी शेतकरी शेतीशाळा हे अत्यंत प्रभावी माध्यम मानून सन २०१९-२० मध्ये शेतीशाळा राबविण्यात आल्या. खरीप २०१८ मध्ये मका, ज्वारी व ऊस पिकावर राज्यात नव्यानेच “मक्यावरील नवीन लष्करीअळी” या किडीचा प्रादुर्भाव आढळून आला. तर उस पिकावरील ही हुमणी किडीचा प्रदुर्भाव वाढत असल्याचे निदर्शनास आल्याने या पिकांचा क्रॉपसॅप प्रकल्पामध्ये समावेश करून सन २०१८-१९ राबविण्यात आलेल्या कापूस पिकावरील गुलाबी बोंडअळी नियंत्रण मोहिमेच्या धर्तीवर मक्यावरील नवीन लष्करीअळी व हुमणी किडीसाठी शेतीशाळेच्या माध्यमातून मोहिम स्वरूपात उपाय योजना सन २०१९-२० मध्ये राबविण्यात आल्या. मागील वर्षाप्रमाणेच याही वर्षात सर्व क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांचा सहभागाने सोयाबीन, कापूस, भात, तूर, मका, ज्वारी, ऊस व हरभरा पिकांकरीता शेतकऱ्यांची शेतीशाळा कार्यक्रम राबवावयाचा आहे.

उद्देश-

- क्षेत्रीय स्तरावर पिकनिहाय तंत्रज्ञान व त्यासंबंधित कौशल्ये शेतकऱ्यांपर्यंत प्रभावीपणे पोहोचविण्यासाठी प्रत्येक कृषि सहाय्यकाकडे व कृषि पर्यवेक्षकांकडे शेतीशाळांचे आयोजन होणे अत्यंत आवश्यक आहे.
- क्रॉपसॅप व शेतीशाळा यांची सांगड घालून क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांचे ज्ञान, कौशल्ये व वेळ याचा सुयोग्य वापर करून घेणे.
- कृषि विभागातील नियमित क्षेत्रीय कर्मचारी व क्षेत्रीय पातळीवर आत्मातर्गत कार्यरत अेटीएम, बीटीएम आणि शेतकरी मित्र यांचा योग्य समन्वय साधल्यास कृषि विस्तार कार्यक्रम अत्यंत प्रभावीपणे ग्रामपातळीपर्यंत एकत्रीपणे राबविणे.
- पर्यावरणपूरक व हवामान अनुकूल अशा शाश्वत पीक उत्पादन पध्दतीस चालना देणे
- सुधारीत व प्रगत तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यास शेतकऱ्यांना ऊद्युक्त करणे
- प्रत्यक्ष कृतीतून शिक्षणाद्वारे पिकांवरील विविध किडी, रोग, त्यावरील मित्रकिटक व त्यांचे शेतीतील महत्व शेतकऱ्यांना पटवून देणे

- पीक उत्पादन, प्रक्रीया व बाजारमुल्य संबंधीत शासकीय व खाजगी संस्था, संशोधन संस्था व शेतकरी यांच्यामध्ये समन्वय व संपर्क वाढविणे
- शेतकरी व क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांची क्षमता वृद्धीगत करणे, त्यांच्यामध्ये खिलाडूवृत्ती वाढविणे, सुप्त गुणांना चालना देणे तसेच उत्साहाची भावना निर्माण करणे
- क्रॉपसॅप संलग्न शेतीशाळेमध्ये सोयाबीन, कापूस, भात, तूर, मका, ज्वारी, ऊस व हरभरा या पिकांचे पेरणी पुर्व ते काढणी पश्चात तंत्रज्ञानाबाबत वर्ग निहाय मार्गदर्शन करुन शेतक-यांच्या उत्पन्नात वाढ करणे.

१. विभागनिहाय शेतीशाळा घ्यावयाची पीके -

कोकण विभाग : १) भात

नाशिक, पुणे, कोल्हापूर, नागपूर विभाग: १) भात २) कापूस ३) सोयाबीन ४) तूर ५) मका ६) ज्वारी
७) ऊस ८) हरभरा

औरंगाबाद, लातूर, अमरावती विभाग : वर नमूद केलेली सर्व पिके (भात सोडून)

२. शेतीशाळा प्रशिक्षण-

सन २०२०-२१ मध्ये कोविड-१९ महामारीच्या पार्श्वभूमीवर शेतीशाळा प्रशिक्षणाचे अनुषंगाने टिओएफ पुर्व प्रशिक्षित प्रशिक्षकांसाठी उजळणी प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करणे अडचणीचे ठरले आहे. ही बाब विचारात घेता प्रत्यक्ष प्रशिक्षणाऐवजी ऑनलाईन प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करावयाचे आहे. याबाबत रामेती यांचेमार्फत ऑनलाईन उजळणी प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करण्यात यावे. यासाठी प्रशिक्षण साहित्य डिजीटल स्वरूपात तयार करुन सर्व क्षेत्रीय कर्मचा-यांना उपलब्ध करुन देण्यात यावे.

३. शेतीशाळेचे आयोजन

सन २०२०-२१ मध्ये सुरुवातीस केवळ कृषि सहायकाकडे शेतीशाळेचे आयोजन करण्यात यावे. लक्षांकानुसार व गरजेनुसार अधिक शेतीशाळेचे कृषि पर्यवेक्षकांकडे आयोजन करण्यात यावे. त्यानुसार कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षकाच्या कार्यक्षेत्रातील एका गावाची निवड करावी व या गावात खरीप व रब्बी हंगामामध्ये घेतल्या जाणाऱ्या भात, कापूस, सोयाबीन, तूर, हरभरा, मका, ऊस व ज्वारी या प्रमुख प्रमुख पिकाकरीता शेतकऱ्यांचे शेतीशाळेचे आयोजन करण्यात यावे. शेतीशाळेचे आयोजन करतांना किमान ३०% महिला शेतीशाळा राबविण्यात याव्यात. प्रत्येक शेतीशाळेसाठी गावामध्येच उपलब्धतेनुसार एक गट पिक प्रात्यक्षिकाचे आयोजन करुन त्या ठिकाणी पिक हंगामामध्ये आवश्यकतेनुसार दर १५ दिवसांनी शेतीशाळा वर्गाचे आयोजन करावयाचे आहे. पोक्रा योजनेंतर्गत शेतीशाळांचे नियोजन असलेल्या जिल्हयांव्यतिरीक्त जिल्हयामध्येच क्रॉपसॅप अंतर्गत शेतीशाळा राबविण्यात याव्यात.

४. गाव व प्रक्षेत्र निवड-

- गाव हा घटक निश्चित करुन त्या क्षेत्रातील खरीप/रब्बी हंगामामध्ये घेतल्या जाणाऱ्या वरील सामाविष्ट पिकांपैकी एका प्रमुख पिकांची निश्चिती करावी.
- प्रमुख पिक निवड करताना खरीप व रब्बी हंगामामध्ये त्या ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये पेरणी होणाऱ्या क्षेत्रापैकी ७० टक्के पेक्षा जास्त क्षेत्रावर पेरणी होणाऱ्या प्रमुख पिकाचा समावेश करावा.
- पोक्रा योजनेंतर्गत आयोजित केल्या जाणाऱ्या शेतीशाळा या पोक्रांतर्गत करार तत्वावरिल कर्मचाऱ्यामार्फत आयोजित करण्यात येत असल्याने ती गावे वगळुन कार्यक्षेत्रातील इतर गावातुन कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांनी शेतीशाळेचे आयोजन करावे.
- कृषि सहाय्यक व कृषि पर्यवेक्षकांमार्फत प्रत्येकी एका गावामध्ये शेतकरी शेतीशाळा राबवावी.
- कृषि पर्यवेक्षक यांनी त्यांचे अधिनस्त कृषि सहाय्यकांनी घेतलेली गावे वगळून एका गावामध्ये शेतीशाळाचे आयोजन करावे.
- क्रॉपसॅप अंतर्गत मागील वर्षी फिक्स्ड प्लॉटसाठी निवडलेल्या गावात व सर्वात जास्त क्षेत्र असलेल्या पिकासाठी शेतीशाळा राबविण्याचे नियोजन करावे. याचा आराखडा विभागीय कृषि सहसंचालक स्तरावर तयार करुन दयावा.
- शेतकऱ्यांना प्रत्येक शेतीशाळा वर्गामध्ये प्रात्यक्षिक दाखवावयाचे असल्याने प्रयोगशील शेतकऱ्यांचे प्रक्षेत्र जे गावापासून जवळ आणि शेतकऱ्यांना जाणे येणे सोयीचे व्हावे अशा ठिकाणी निवडावे. केवळ जाणे येणे सोयीचे नसल्याने शेती शाळा वर्गामध्ये शेतकऱ्यांची उपस्थिती अपेक्षेप्रमाणे राहत नाही याची जाणीव ठेवून प्रक्षेत्राची निवड करावी.
- योजनेमधील प्रात्यक्षिके ज्या क्षेत्रावर राबविण्यात येणार आहेत त्याच क्षेत्रावर शेतीशाळा घेण्यात यावी.
- शेतीशाळा प्लॉटवरील तंत्रज्ञानाचा तौलनिक अभ्यास करता यावा आणि शेती शाळेतील शेतकऱ्यांना सदर तंत्रज्ञान अवलंब करण्याबाबत निर्णय घेता यावा यासाठी शेतीशाळा प्लॉट शेजारीच नियंत्रित प्लॉट असणे आवश्यक आहे.
- शेतीशाळा प्लॉट धारकाकडे शेतीशाळा प्लॉटसाठी संरक्षित सिंचनाची सुविधा असणे अभिप्रेत आहे.

५. अंमलबजावणीसाठी मार्गदर्शक सुचना-

- ५.१ सन २०२०-२१ मध्ये कोविड-१९ महामारीच्या पार्श्वभूमीवर शेतीशाळेची अंमलबजावणी करतांना योग्य ती आवश्यक काळजी घेण्यात यावी.
- ५.२ क्षेत्रीय स्तरावर कृषि सहाय्यकाने त्यांचे कार्यक्षेत्रातील क्रॉपसॅप अंतर्गत निवड केलेल्या गावांमध्ये एका प्रमुख पिकासाठी फिक्स प्लॉट निवडून शेतीशाळा आयोजन करावी व शक्यतो क्रॉपसॅप निरीक्षणाचे दिवशी शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करावे. प्रशिक्षकाचे गरजेनुसार त्यांना

- क्रॉपसॅप अंतर्गत निवड केलेल्या फिक्स प्लॉट व्यतीरीक्त इतर प्लॉटवर शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करता येईल.
- ५.३ महिला कर्मचाऱ्यांनी महिला शेतकऱ्यांच्यासाठी प्राधान्याने शेतीशाळाचे आयोजन करावे.
- ५.४ शेतीशाळेची अंमलबजावणी करतांना आत्मातर्गत कार्यरत अेटीएम, बीटीएम आणि शेतकरी मित्र यांचा सहभाग घेणे अनिवार्य आहे तसेच जिल्हा परिषदेकडील कृषि विभागाचा देखिल समावेश करावा.
- ५.५ ज्या योजनामध्ये शेतीशाळासाठी नियमित तरतूद उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे अशा शेतीशाळा यापूर्वी प्रशिक्षित केलेल्या शेतीशाळा तज्ञ प्रवर्तकामार्फत आयोजित करण्यात याव्यात.
- ५.६ जेथे नियमित योजनेतून शेतीशाळा उपलब्ध होणार नाही अशा गावामध्ये कृषि सहाय्यक व कृषि पर्यवेक्षकांमार्फत क्रॉपसॅप योजनेच्या तरतुदी मधुन मधुन शेतीशाळा घेण्यात येईल.
- ५.७ गाव हा घटक निश्चित करून त्या क्षेत्रातील खरीप/रब्बी हंगामामध्ये घेतल्या जाणाऱ्या प्रमुख पिकांची निश्चिती करावी.
- ५.८ प्रमुख पिक निवड करताना खरीप व रब्बी हंगामामध्ये त्या ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये एकुण पेरणी होणाऱ्या क्षेत्रापैकी ७० टक्के पेक्षा जास्त क्षेत्रावर पेरणी होणाऱ्या प्रमुख पिकाचा समावेश करावा.
- ५.९ शेतीशाळेसाठी निवड केलेला शेतकरी सर्व घटकांची स्वतः अंमलबजावणी करू शकेल अशाच शेतकऱ्याची निवड करावी.
- ५.१० प्रत्येक शेतीशाळासाठी शेतकरी व क्षेत्र निवड करताना खालील बाबी विचारात घाव्यात.
- ५.१०.१ सदरहू प्रात्यक्षिक क्षेत्रावरच शेतकऱ्यांचे प्रशिक्षण तथा शेतीशाळेचा वर्ग घ्यावयाचा असल्याने सदरचे क्षेत्र रस्त्यालगत असावे.
- ५.१०.२ निवड करावयाचा लाभार्थी हा प्रगतशील इच्छुक शेतकरी असावा ज्याने निश्चित करून दिलेल्या सर्व बाबीची अंमलबजावणी प्रथम स्वखर्चाने करावी.
- ५.१०.३ शेतकऱ्याने स्वतः सर्व बाबीची नोंदी करून ठेवाव्यात. (रेकॉर्ड नोंदवही)
- ५.१०.४ संबंधित गावामध्ये निवड केलेल्या प्रात्यक्षिक क्षेत्रावर पीक हंगाम कालावधीत शेतीशाळेचे आयोजन करण्यात यावे. त्यासाठी पीकाच्या वाढीच्या आवस्थेनुसार दर १५ दिवसांनी प्रशिक्षण वर्गाचे आयोजन करावे.
- ५.१०.५ शेतीशाळेतील प्रशिक्षण वर्गासाठी किमान २५ शेतकरी निवड करावी. ही निवड करतांना महिला शेतकऱ्यांचा समावेश करावा. तसेच हे शेतकरी संपुर्ण शेतीशाळेस उपस्थित राहणे आवश्यक आहे.
- ५.११ विविध योजनेतर्गत उपलब्ध होणारी पीक प्रात्यक्षिके ही शेतीशाळेशी निगडीत राबवावीत व शेतीशाळेत सहभागी होणाऱ्या शेतकऱ्यांना संबंधित योजनेच्या मार्गदर्शक सुचनानुसार प्रात्यक्षिकाचा लाभ द्यावा.

तसेच केंद्र व राज्य पुरस्कृत योजनामध्ये उपलब्ध असलेल्या इतर बाबींचा लाभ प्राधान्याने त्यांना देण्यात यावा.

- ५.१२ शेतीशाळेतील प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गाचा कालावधी किमान २ तास ठेवावा. यामध्ये आवश्यकतेनुसार प्रत्यक्ष डेमो तथा प्रशिक्षण या माध्यमातून तंत्रज्ञानाचे प्रशिक्षण कृषि सहाय्यकाने संबंधित शेतकऱ्यांना त्या आठवड्यातील पिक परिस्थितिनुसार योग्य सल्ला तसेच पिकावरिल प्रमुख किड व रोगांची ओळख व त्यावरील उपाययोजना याबाबतमाहिती द्यावी. याबरोबरच त्या त्या वेळेचे कृषि संदेश, योजनांची माहिती या शेतीशाळेचे माध्यमातून शेतकऱ्यांना द्यावी.
- ५.१३ शेतीशाळेसाठी कार्यक्षेत्रात उपलब्ध असलेल्या ग्रामीण कृषि कार्यानुभव (RAWTE) मधील कृषि पदवीच्या अंतीम वर्षाच्या विद्यार्थ्यांचा सक्रिय सहभाग घेण्यात यावा.
- ५.१४ म.कृ.अ ,ता.कृ.अ, उवि.कृ.अ, यांनी किमान एका शेतीशाळेस अचानक भेट देवुन मार्गदर्शन व पर्यवेक्षण करावे.
- ५.१५ शेतीशाळाद्वारे शेतकऱ्यापर्यंत तंत्रज्ञान पोहोचविण्यासाठी खालील चार महत्वाचे टप्पे पाडलेले आहेत.(पिकनिहाय या टप्प्यांमध्ये वाढ होऊ शकते)

१. **पेरणीपूर्व:** जमीन तयार करणे, समतल मशागत, जागच्या जागी पाणी मुरविण्याची व्यवस्था करणे, खरीप हंगामासाठी त्या पिकासाठी योग्य अशा पिक वाणाची निवड करणे.

१ अ. **रोपवाटीका-** भात पिकांसाठी

२. **पेरणीच्या वेळी:** बियाणे प्रक्रिया करणे, पेरणी पध्दती, रुंद सरा वरंबा पध्दतीचा वापर करणे, पट्टा पध्दतीने पेरणी करणे, विविध खताचा पहिला हप्ता देणे, तण नियंत्रणसाठी तणनाशकाचा वापर यावर भर देण्यात येईल.

३. **पिक वाढीच्या अवस्था:** हा टप्पा दीर्घकालासाठी असल्याने यामध्ये योग्य प्रकारे आंतर मशागत, तणव्यवस्थापन, किड व रोग नियंत्रण, अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, पिकासाठी पाणी व्यवस्थापन यामध्ये जीवसंरक्षक सिंचनाचा अंतर्भाव राहिल.

४. **काढणीच्या वेळी व काढणीत्तर व्यवस्थापन:** यामध्ये काढणीची योग्य वेळ व पध्दती, काढणीनंतर त्याला वाळविणे, सफासफाई करणे, ग्रेडींग करणे योग्य पध्दतीने साठवणूक करणे इत्यादी बाबींचा समावेश राहिल.

वर उल्लेख केलेल्या विविध टप्प्यांमध्ये जे तंत्रज्ञान व कौशल्ये शेतकऱ्यापर्यंत पोहोचवयाचे आहे.त्यासाठी तांत्रिक साहित्य विभागीय स्तरावर तयार करण्यात यावे. जेणेकरुन विभागनिहाय पिकांसाठीची आवश्यकता विचारात घेऊन हे दर्जेदार तांत्रिक प्रचार साहित्य तयार करण्यात यावे. हे सर्व तांत्रिक साहित्य शेतीशाळेचा पहिला वर्ग सुरु होण्यापूर्वी कृषि सहाय्यकापर्यंत प्रशिक्षणाद्वारे पोहोचेल याची दक्षता विभागीय कृषि सह संचालक यांनी घेणे आवश्यक आहे. यासाठी आवश्यक ती मदत आयुक्तालयस्तरावरून करण्यात येईल.

६. शेतीशाळांच्या अंमलबजावणीमध्ये अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या

६.१ कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक

- ६.१.१ सदर शेतीशाळा आयोजनाची जबाबदारी संबंधित कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांची राहिल व संबंधित गावातील शेतकरी मित्र आयोजनामध्ये स्थानिक आवश्यक ती सर्व मदत उदा. शेतकरी एकत्रित करणे, बैठक व्यवस्था करणे इ. कामे करतील.
- ६.१.२ कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांनी गाव, क्षेत्र निवडीसाठी मुद्या क्र.४ मधील ६.३.१ मार्गदर्शक सुचनाप्रमाणे कार्यवाही करावी.
- ६.१.३ कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक हे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी निश्चित केलेल्या अभ्यासक्रमाप्रमाणे आयोजन करतील, आवश्यकता भासल्यास शेतकऱ्यांच्या गरजा स्थानिक परिस्थिती व पीक परिस्थितीनुसार किरकोळ बदल करतील.
- ६.१.४ शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाची यशोगाथा तयार करणे.
- ६.१.५ शेतीदिन साजरा करणे व त्यामध्ये सहभागी शेतकऱ्यांना अनुभव कथन करण्यास प्रवृत्त करणे.
- ६.१.६ अॅपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ व अहवालाची नोंदणी करणेची जबाबदारी संबंधित कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांची राहिल.

६.२ मंडळ कृषि अधिकारी

- ६.२.१ मंडळातील शेतीशाळांचे आयोजनासाठी पीक, गाव व वार निश्चित करणे.
- ६.२.२ मंडळ कृषि अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांच्या शेतीशाळेस वेळोवेळी भेट देऊन मार्गदर्शन करावे. तसेच पुर्ण हंगामात मंडळातील सर्व शेतीशाळांचा अंतर्भाव होईल अशा रीतीने मंडळातील सर्व शेतीशाळा भेटीचें नियोजन करावे.
- ६.२.३ मंडळात निवड केलेल्या शेतकऱ्यांची यादी अंतिम करणे.
- ६.२.४ मंडळाच्या कार्यक्षेत्रातील प्रशिक्षण देण्याची क्षमता असलेल्या अनुभवी प्रगतशिल शेतकरी तसेच सेवानिवृत्त अधिकारी/ कर्मचारी यांची यादी तयार करून आवश्यकतेनुसार त्यांच्या सेवा शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गासाठी घेण्याचे नियोजन करावे
- ६.२.५ अॅपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे भेटीच्या वेळी प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ, फोटो, व अहवालाची नोंदणी करावी.
- ६.२.६ मंडळ कृषि अधिकारी यांनी शेतीशाळेसाठी लागणाऱ्या गुणवत्तापुर्ण प्रशिक्षण साहित्याचा वेळेत पुरवठा करणे.
- ६.२.७ शेतीशाळेसाठी आवश्यक साहित्य बाबी कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांना उपलब्ध करून देणे.

६.३ तालुका कृषि अधिकारी

- ६.३.१ तालुका कृषि अधिकारी यांनी तालुक्यातील सर्व मंडळातील ५०% शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गास पुर्ण हंगामात किमान एकदा भेट देऊन मार्गदर्शन व पर्यवेक्षण करावे. भेटीचे वेळी अॅपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ, फोटो व अहवालाची नोंदणी करावी.
- ६.३.२ तालुका कृषि अधिकारी यांनी यांनी शेतीशाळेसाठी लागणाऱ्या गुणवत्तापुर्ण प्रशिक्षण साहित्याचा पुरवठा करावा.
- ६.३.३ क्षेत्रिय कर्मचाऱ्यांनी खर्च करून सादर केलेली देयके वेळेत RTGS ने त्वरीत कृषि पर्यवेक्षक, कृषि सहायक यांना अदा करणेबाबतची कार्यवाही करणे.

६.४ उपविभागिय कृषि अधिकारी

- ६.४.१ उपविभागिय कृषि अधिकारी यांनी उपविभागातील सर्व तालुक्यातील १० % शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गास किमान एकदा भेट देवून मार्गदर्शन व पर्यवेक्षण करावे. भेटीदरम्यान अॅपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ, फोटो व अहवालाची नोंदणी करावी.
- ६.४.२ उपविभागिय कृषि अधिकारी यांनी शेतीशाळेसाठी लागणारे सर्व तांत्रिक साहित्याचा पुरवठा सॉफ्ट कॉपीद्वारे करणे.
- ६.४.३ अधिनस्त तांत्रिक कर्मचाऱ्यांच्या मदतीने प्रशिक्षण साहित्य निर्माण करणे उदा. किडी व मित्र किडीचे सॉफ्ट टॉइज, रेखाचित्र, मॉडेल इ.
- ६.४.४ कार्यक्षेत्रातील शेतीशाळांना कृषि विज्ञान केंद्र, कृषि विद्यापिठातील शास्त्रज्ञांच्या भेटीचे आयोजन करून तंत्रज्ञान उपलब्ध करून देणे.
- ६.४.५ कार्यक्षेत्रातील शेतीशाळांसाठी वेगवेगळ्या निधीतून देण्यात आलेले अनुदान नियमितपणे खर्चाचा आढावा घेऊन क्षेत्रिय कर्मचारी यांनी स्वखर्चाने केलेल्या बाबींची प्रतिपुर्ती देयके वेळेत पारीत करण्याबाबतचे सनियंत्रण करणे.
- ६.४.६ कार्यक्षेत्रातील यशस्वीपणे राबविण्यात येत असलेल्या शेतीशाळेची माहिती वेळोवेळी तज्ञांच्या मदतीने दृक-श्राव्य स्वरूपातील माहिती सामाजिक माध्यमाद्वारे प्रसिध्दी करणे.

६.५ जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी

- ६.५.१ जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी जिल्हयातील ३ % शेतीशाळांना सर्व तालुक्यातून समप्रमाणात किमान एकदा अचानक भेट देवून मार्गदर्शन व पर्यवेक्षण करावे.भेटीचे वेळी अॅपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ, फोटो व अहवालाची नोंदणी करावी.
- ६.५.२ कार्यक्षेत्रातील शेतीशाळांसाठी वेगवेगळ्या निधीतून देण्यात आलेले अनुदान नियमितपणे खर्चाचा आढावा घेऊन क्षेत्रिय कर्मचारी यांनी स्वखर्चाने केलेल्या बाबींची प्रतिपुर्ती देयके त्वरीत पारीत करण्याबाबतचे सनियंत्रण करणे.

६.५.३ जिल्ह्यातील सर्व कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक तसेच शेतकरी मित्र यांना शेतीशाळे संदर्भात प्रशिक्षण देण्याचे नियोजन करावे

६.६ विभागीय कृषि सहसंचालक

६.६.१ कार्यक्षेत्रातील शेतीशाळांची कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक निहाय गावे व पीके निश्चित करणे.

६.६.२ विभागामध्ये राबविल्या जाणाऱ्या शेतीशाळांचे कृषि हवामान निहाय, पीक निहाय वेळापत्रक व प्रशिक्षण विषयक गरजा व तांत्रिक माहिती निश्चित करून सुसुत्रता आणणे.

६.६.३ विभागातील पीक निहाय गाव निहाय शेतीशाळांचा आराखडा तयार करून नियोजन करावे.

६.६.४ विभागातील तालुका निहाय उत्पादन वाढीची सुत्रे निश्चित करून त्याचा प्रशिक्षण वर्गात समावेश करणे.

६.६.५ जिल्हानिहाय तज्ञ प्रशिक्षकांचा चमु निवडणे व सर्व तालुक्यातून निवडक अधिकारी /कर्मचाऱ्यांना शेतीशाळाविषयक प्रशिक्षण वर्ग विभागस्तरावर आयोजित करणे.

६.६.६ विभागातील सर्व जिल्ह्यातील कमीत कमी १ % शेतीशाळेस अचानक भेट देवून मार्गदर्शन व पर्यवेक्षण करावे.भेटी दरम्यान ऑपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे प्रत्यक्ष ठिकाण, वेळ, फोटो,व अहवालाची नोंदणी करावी.

६.६.७ प्राचार्य रामेतीच्या मदतीने पिकनिहाय शेतीशाळेची निगडीत तांत्रिक अभ्यासक्रम निवडून कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांना प्रशिक्षण देणे.

६.६.८ मंडळ कृषि अधिकारी ते आयुक्त कृषि यांचेकडे किमान एका शेतीशाळेचे पालक अधिकारी म्हणून जबाबदारी राहिल व त्यासाठी सदर शेतीशाळेच्या प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गास त्यांनी उपस्थित राहून मार्गदर्शन करावे. शेतीशाळेच्या भेटीदरम्यान ऑपव्दारे शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्गाचे सनियंत्रण करण्याची जबाबदारी मंडळ कृषि अधिकारी ते विभागीय कृषि सहसंचालक या सर्वांची राहिल.

६.६.९ आयुक्तालयस्तरावर राज्यात राबविल्या जाणाऱ्या सर्व शेतीशाळांचे सनियंत्रण करणे व वेळोवेळी आढावा घेण्याची जबाबदारी राहिल.

७. शेतीशाळा प्रशिक्षकासाठी प्रशिक्षण संच-

- शेतीशाळा वर्गामध्ये प्रशिक्षक आणि शेतकरी यांना निरीक्षणे घेण्यासाठी (AESA) आणि सदर शिक्षणपद्धती परिणामकारक होण्यासाठी काही प्रशिक्षण साहित्याची आवश्यकता असते. यासाठी आवश्यक असणाऱ्या साहित्याची उदा. रजिस्टर, फुटपट्टी, कोरे व ड्रॉइंग कागद, स्केच पेन सेट, १०X भिंग, लहान व्हायल्स इत्यादींची उपलब्धता तालुका कृषि अधिकारी यांनी शेतीशाळा प्रशिक्षण वर्ग सुरु होण्यापूर्वी (हंगामपूर्व) करून द्यावी. प्रशिक्षण साहित्य या बाबी अंतर्गत सदरचा खर्च करण्यात यावा. क्षेत्रिय कर्मचा-यांकरीता आवश्यक प्रशिक्षण साहित्य शेतीशाळा प्रमाणभूत माहिती संच (SoP) पीक व वर्गनिहाय शेतीशाळा विषयवार माहिती आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/वि.प्र.-७/क्रॉपसॅप-शेतीशाळा/१२३००/२०२०, दि. २४/०४/२०२० नुसार उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे.

८. शेतीशाळेतील पिकांच्या उत्पादनाच्या नोंदी-

शेतकरी शेतीशाळेच्या माध्यमातून पीकासंदर्भातील सर्व बाबींच्या माहितीद्वारे उत्पादन/ उत्पन्न वाढीबाबत प्रशिक्षण वर्गात मार्गदर्शन करावे. तसेच शेतकऱ्यांना हंगामातील पीकाचे उत्पादन खर्च काढण्यासाठी प्रवृत्त करावे. यामध्ये रोजंदारीच्या मनुष्यबळ व बैल शक्तीचा वापर, यंत्राचा वापर, बी-बीयाणे, सेंद्रिय व रासायनिक खते, जलसिंचन, पीक संरक्षण, खेळत्या भांडवलावरील व्याज हा प्रत्यक्ष तर जमिनीचा खंड व घसारा, कुटुंबातील मनुष्यबळ मजुरी इ. बाबींवरील खर्च हा अप्रत्यक्ष ठरतो. त्यानुषंगाने या सर्व बाबींवरील खर्चाचा विचार पीक उत्पादन खर्च काढतांना करावा. पीक उत्पादन खर्च काढण्याकरीता नोंदवही ठेवणे बाबत शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे.

९. शेतीदिन-

शेतीशाळेमध्ये अवलंब केलेल्या तंत्रज्ञानाचा व्यापक प्रचार करणेसाठी प्रत्येक गावसमूहामध्ये पीक वाढीच्या शेवटच्या टप्प्यात एक दिवसीय शेतीदिनाचे आयोजन करावे. यासाठी कृषि विद्यापीठ/ कृषि विज्ञान केंद्र/ कृषि संशोधन केंद्र /कृषि महाविद्यालय येथील तज्ञांना तंत्रज्ञानाबद्दल माहिती देण्यासाठी आमंत्रित करावे. कृषि पुरस्कार प्राप्त मान्यवर तसेच गतवर्षीच्या शेतीशाळेमधील शेतकऱ्यांना आमंत्रित करून त्यांच्या अनुभवांचे अदान प्रदान करावे. शेतीदिनामध्ये किमान ५० टक्के महिलांचा सहभाग होईल याबाबत दक्षता घेण्यात यावी. शेतीदिनामध्ये शेतीशाळेतील प्रशिक्षणार्थींना त्यांचे अनुभव कथन करण्यास प्रवृत्त करावे तसेच कोणते तंत्रज्ञान जास्त उपयुक्त ठरले याबाबत चर्चा घडवून आणावी. शेतीदिनासाठी प्रती शेतीशाळा निर्धारित केलेला निधी गावसमूह स्तरावर एकत्रित करून विहित वित्तिय नियमानुसार खर्च करण्यात यावा.

१०. उत्कृष्ट शेतीशाळा आयोजन स्पर्धा.

उत्कृष्ट शेतीशाळा स्पर्धा आयोजित केल्याने कर्मचाऱ्यामध्ये खिलाडू वृत्ती वाढून त्यांच्या मधिल सुप्त गुणांना चालना देण्याच्या उद्देशाने जिल्हा, विभाग व राज्यस्तरावर स्पर्धा आयोजित करण्यात यावे. उत्कृष्ट शेतीशाळा स्पर्धा आयोजित केल्याने कर्मचाऱ्यामध्ये उत्साहाची भावना निर्माण होऊन योजनेचा उद्देश सफल होण्यास मदत होते. त्यादृष्टीने जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील स्पर्धेमध्ये सहभागी होवू इच्छिणाऱ्या कृषि सहाय्यक व कृषि पर्यवेक्षक यांना अवाहन करून त्यांचे अर्ज शेतीशाळेच्या प्रथम टप्प्यात मागविण्यात यावे.

उपविभाग निहाय प्राप्त अर्जांची छाननी करून जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि उपसंचालक, तंत्र अधिकारी व लेखाधिकारी यांचे पथकामार्फत संबधित शेतीशाळांचे मुल्यांकन करावे. जिल्ह्यातील सर्वोत्कृष्ट काम करणाऱ्या कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांचे प्रथम, द्वितीय व तृतीय पारीतोषीकासाठी गुणांकन करावे. विभागस्तरावर विभागिय अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली विभागिय सांख्यिक, तंत्र अधिकारी, कृषि अधिकारी यांचे चमू मार्फत अधिनस्त जिल्ह्यातील प्रथम मानांकित शेतीशाळांचे मुल्यांकन करून विभागपातळीवर कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांचे प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक निश्चित करावे. विभागस्तरावरून राज्यपातळीवर प्राप्त झालेल्या शेतीशाळांचे प्रथम, द्वितीय

व तृतीय स्थानासाठी मुल्यांकन करावे. या नुसार प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकाच्या कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांना प्रशस्तीपत्रक देण्यात यावे.

११. शेतकरी शेतीशाळेसाठी निधीची तरतूद-

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान/गळीत धान्य अभियान, राष्ट्रीय कृषि विकास योजना अंतर्गत भात बियाणे साखळी विकास कार्यक्रम, आत्मा या योजनेतून निधी उपलब्ध करून देण्यात येईल. प्राधान्याने केंद्र शासनाकडून प्राप्त निधी प्रथम वापरण्याचे नियोजन करावे. या योजनेतर्गत सन २०१९-२० मध्ये उपलब्ध होणारी तरतूदीचा तपशिल सोबत “परिशिष्ट ब” जोडण्यात आलेले आहे. तदनंतर शेतीशाळा राबवण्यासाठी कमी पडणारा निधी क्रॉपसॅप या राज्य योजनेतून वापरण्यात यावा. क्रॉपसॅप अंतर्गत शेतीशाळेसाठी उपलब्ध करून दिलेला निधी हा केवळ क्रॉपसॅप अंतर्गत सामाविष्ट आठ पिकांसाठीच वापरण्यात यावा. सदर निधी प्रकल्पांतर्गत सामाविष्ट पिकांव्यतिरीक्त इतर पिकांच्या शेतीशाळेसाठी खर्च केल्यास सदर खर्च अमान्य राहिल. विविध योजनेच्या निधीतून राबविण्यात येणाऱ्या शेतीशाळेसाठी रुपये १४०००/- प्रती शेतीशाळा याप्रमाणे आर्थिक मापदंड वापरण्यात यावा. केंद्र व राज्य पुरस्कृत विविध योजनांतर्गत शेतकरी प्रशिक्षणासाठी ही तरतूद उपलब्ध आहे.

शेतीशाळेसाठी निवड केलेल्या सुविधाकार शेतक-यास अल्पोपहार, बैठक व्यवस्था व इतर सोयीसुविधांसाठी लागणारा खर्च देण्यात यावा. सदर रक्कम शेतक-यास कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांना दिलेल्या अग्रिम मधून अदा करून शेतक-याची पावती घ्यावी. कृषि सहाय्यक /कृषि पर्यवेक्षक यांना दयावयाच्या अग्रिमाबाबत आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/वि.प्र.-७/शेतीशाळा/अग्रिम/२३७७/२०१९,दि.०८/११/२०१९ व जा.क्र/ वि.प्र.-७/शेतीशाळा/अग्रिम विनियोग/२३९६/१९,दि.१५/११/२०१९ यानुसार कार्यवाही करण्यात यावी. शेतीशाळेसाठीची तरतूद खालील मापदंडाप्रमाणे खर्च करावी.

शेतकऱ्यांची शेतीशाळा बाबीसाठी खर्चाचे मापदंड-

क्रॉपसॅप संलग्न शेतकरी शेतीशाळा			
अ. क्र.	उपक्रम/ बाब	युनिट	मापदंड (रु)
१	प्रशिक्षण साहित्य व इतर तांत्रिक साहित्य	प्रती शेतकरी २००/- रुपये	५०००
२	अल्पोपहार व इतर सोयी सुविधा खर्च (२५ शेतकरी, १० वर्ग)	प्रती शेतकरी २०/- रुपये	५०००
३	शेती दिन खर्च	--	२०००
४	विश्लेषणात्मक अहवाल तयार करणे.	--	२०००
	एकूण		१४०००

१२. शेतकरी शेतीशाळा सनियंत्रण व अभिलेख

शेतीशाळा सनियंत्रण करतांना तसेच अभिलेखामध्ये नोंदी घेतांना पुढील मुद्दे निहाय नोंदी घेण्यात याव्यात. यातध्ये उत्पादनात झालेली वाढ, उत्पादन खर्चात झालेली बचत, उत्पादनाच्या सुधारलेल्या दर्जा, प्रतवारी, प्रक्रीयेमुळे मिळालेला बाजारभाव बाजारमुल्य साखळीमध्ये सामील झालेल्या शेतकऱ्यांची संख्या व सुधारीत पीक वाढीचे तंत्रज्ञान अवलंब केलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या याचा समावेश करावा. शेतीशाळेचे त्रयस्थ संस्थेद्वारे मुल्यमापन करण्यात यावे.

कृषि सहायक, कृषि पर्यवेक्षक यांनी शेतीशाळेसंबंधित अभिलेख सोबत जोडलेल्या “परिशिष्ट अ” नुसार त्यांचेस्तरावर ठेवण्यात यावेत. वरिष्ठ स्तरावरील अधिकाऱ्यांनी सदरचे प्रपत्रात आपले कार्यक्षेत्रातील शेतीशाळेचा नियमित आढावा घेऊन अहवाल वरिष्ठ कार्यालयास दर आठवड्यास सादर करावेत. कृषि सहायक, कृषि पर्यवेक्षक यांनी शेतीशाळा पुर्ण झाल्यानंतर प्रत्येक शेतीशाळेचा विश्लेषणात्मक अहवाल तयार करून कार्यालयास सादर करावा. विश्लेषणात्मक अहवालाची तपासणी करून सदर अहवालाबाबतचे प्रमाणपत्र तालुक्याने जिल्हयास व जिल्हयाने विभागास सादर करावे.

१३. राज्यस्तरीय कार्यक्रम समन्वय समिती

शेतीशाळा कार्यक्रमाच्या प्रभावीपणे अंमलबजावणीसाठी राज्यस्तरीय कार्यक्रम समन्वय समिती गठन करण्यात येत आहे. सदर समितीच्या वेळोवेळी बैठका घेऊन त्याद्वारे विविध योजनांतील शेतीशाळा कार्यक्रमाची आखणी, समन्वय, यशोगाथा तयार करणे, प्रचार प्रसिद्धी, मुल्यमापन इत्यादीबाबतचे नियोजन करण्यात येईल. तसेच गरजेनुसार आढावा घेऊन शेतीशाळा अंमलबजावणीचे सनियंत्रण करण्यात येईल.

राज्यस्तरीय कार्यक्रम समन्वय समिती खालील प्रमाणे

अ.क्र.	नाव	पद
१	संचालक, विस्तार व प्रशिक्षण	अध्यक्ष
२	संचालक, आत्मा	सदस्य
३	संचालक, फलोत्पादन	सदस्य
४	अपर प्रकल्प संचालक, स्मार्ट प्रकल्प	सदस्य
५	कृषि सहसंचालक, विप्र-१	सदस्य
६	कृषि सहसंचालक, विप्र-३	सदस्य
७	कृषि सहसंचालक, मृदसंधारण	सदस्य
८	कृषि उपसंचालक, विप्र-१	सदस्य
९	कृषि उपसंचालक, विप्र-२	सदस्य
१०	कृषि उपसंचालक, विप्र-३	सदस्य
११	कृषि उपसंचालक, विप्र-४	सदस्य
१२	कृषि उपसंचालक, विप्र-७	सदस्य सचिव

१४. शेतकरी शेतीशाळेसाठीचे लक्षांक

विविध योजनांतील प्रशिक्षण, प्रात्यक्षिके व शेतीशाळा या घटकांखाली शेतीशाळा कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात येते. आयुक्तालयाने दिलेल्या योजना निहाय लक्षांकामध्ये पुर्वपरवानगी शिवाय बदल करण्यात येणार नाही. शेतीशाळेच्या दिलेल्या लक्षांकामध्ये विभागांतर्गत पिकपरिस्थितीनुसार पीकनिहाय लक्षांकामध्ये बदल करण्याचे अधिकार विभागीय कृषि सहसंचालक यांना राहतील परंतु लक्षांकापेक्षा जादा शेतीशाळा राबवण्यात येऊ नये याची दक्षता घ्यावी. जर लक्षांकापेक्षा जादा शेतीशाळा राबविण्यात आल्यास सदर शेतीशाळा विना अनुदानीत ग्राह्य धरण्यात येतील. **अतिरीक्त शेतीशाळांसाठी निधी उपलब्ध होणार नाही.**

सन २०२०-२१ मध्ये पिकनिहाय क्रॉपसॅप संलग्न शेतकरी शेतीशाळा आयोजनाच्या दृष्टीने मार्गदर्शक सुचना सोबत सहपत्रीत करण्यात येत आहेत. योजनानिहाय शेतीशाळा लक्षांक परीशिष्ट “ब” नुसार देण्यात येत असून अन्य योजनांमधून राबवावयाचा शेतीशाळा कार्यक्रम संबंधीत विभागाकडून कळविलेल्या लक्षांकानुसार राबविण्यात यावा.

शेतीशाळा साप्ताहिक अहवाल- परिशिष्ट अ

शेतीशाळा अहवाल

१) दिनांक ----- अखेरपर्यंत नियोजित व प्रत्यक्ष आयोजित केलेल्या शेतीशाळेचा गोषवारा

दिनांक: ----- निवडा

कृषि सहाय्यक / कृषि पर्यवेक्षक / कृषि सहाय्यक + कृषि पर्यवेक्षक

विभाग	जिल्हा	तालुका	पीक	नियोजित शेतीशाळा संख्या	आयोजित शेतीशाळा संख्या

२) दिनांक ----- अखेरपर्यंत नियोजित व प्रत्यक्ष आयोजित केलेल्या शेतीशाळेचा सविस्तर तपशील

कृषि सहाय्यक / कृषि पर्यवेक्षक / कृषि सहाय्यक + कृषि पर्यवेक्षक

दिनांक: ----- निवडा

तालुका	कृषि सहाय्यक मुख्यालय	कृषि सहाय्यक नाव	पीक	शेतीशाळा वर्ग क्र.	नियोजित दिनांक	आयोजित दिनांक	विषय	विशेषज्ञ (वक्ता) नाव	उपस्थित अधिकारी पदनाम	उपस्थित शेतकरी संख्या	फोटो

परिशेष ब

निम्न क्रॉसपै निधीतून राबवावयाच्या शेतीशाळांचे पीकनिहाय व हंगामनिहाय लक्षांक सन २०२०-२१

अ. क्र.	जिल्हा	खरीप हंगाम सन २०२०-२१ - पीकनिहाय शेतीशाळा भौतिक लक्षांक (संख्या)									रब्बी हंगाम सन २०२०-२१ चे पीकनिहाय लक्षांक					एकूण शेतीशाळा सन २०२०-२१ (खरीप + रब्बी)		
		सोयाबीन	कापूस	भात	तूर	मका	ज्वारी	ऊस	एकूण शेतीशाळा खरीप हंगाम		हरभरा	मका	ज्वारी	ऊस	एकूण शेतीशाळा रब्बी हंगाम			
									भौतिक	आर्थिक (लाख)					भौतिक	आर्थिक (लाख)	भौतिक	आर्थिक (लाख)
१	ठाणे	०	०	६०	०	०	०	०	६०	८.४०	०	०	०	०	०	०.००	६०	८.४०
२	पालघर	०	०	१००	०	०	०	०	१००	१४.००	०	०	०	०	०	०.००	१००	१४.००
३	रायगड	०	०	११०	०	०	०	०	११०	१५.४०	०	०	०	०	०	०.००	११०	१५.४०
४	रत्नागिरी	०	०	१८०	०	०	०	०	१८०	२५.२०	०	०	०	०	०	०.००	१८०	२५.२०
५	सिंधुदुर्ग	०	०	१५०	०	०	०	०	१५०	२१.००	०	०	०	०	०	०.००	१५०	२१.००
ठाणे वि. एकूण		०	०	६००	०	०	०	०	६००	८४.००	०	०	०	०	०	०.००	६००	८४.००
६	नाशिक	३९	०	७४	०	८१	०	५	१९९	२७.८६	३२	०	७	०	३९	५.४६	२३८	३३.३२
७	धुळे	१६	७०	०	०	१४	०	०	१००	१४.००	२०	०	०	०	२०	२.८०	१२०	१६.८०
८	नंदुरबार	१२	१०	१२	०	८	०	०	४२	५.८८	१९	१०	१२	०	४१	५.७०	८३	११.५८
९	जळगाव	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
नाशिक वि. एकूण		६७	८०	८६	०	१०३	०	५	३४१	४७.७४	७१	१०	१९	०	१००	१४.००	४४१	६१.७०
१०	अहमदनगर	३०	४६	६	१०	४०	०	८	१४०	१९.६०	५८	४	३३	०	९५	१३.३०	२३५	३२.९०
११	पुणे	३०	०	६२	५	३५	०	६०	१९२	२६.८८	४०	१३	३२	०	८५	११.९०	२७७	३८.७८
१२	सोलापूर	२४	०	०	४०	५६	०	५०	१७०	२३.८०	५६	४८	१०१	०	२०५	२८.७०	३७५	५२.५०
पुणे वि. एकूण		८४	४६	६८	५५	१३१	०	११८	५०२	७०.२८	६५	१६६	०	३८५	५३.९०	८८७	१२४.१८	
१३	सातारा	७५	०	३३	०	५६	०	२१	१८५	२५.९०	१२	०	१७	०	२९	४.०६	२१४	२९.९६
१४	सांगली	४१	०	१२	०	२२	८	१६	९९	१३.८६	०	१०	१६	६	३२	४.४८	१३१	१८.३४
१५	कोल्हापूर	४५	०	८३	०	१	०	१२	१४१	१९.७४	३८	१	१९	५४	११२	१५.६८	२५३	३५.४२
कोल्हापूर वि. एकूण		१६१	०	१२८	०	७९	८	४९	४२५	५९.५०	५०	११	५२	६०	१७३	२४.२२	५९८	८३.७२
१६	औरंगाबाद	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
१७	जालना	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
१८	बीड	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
औरंगाबाद वि. एकूण		०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
१९	लातूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२०	उस्मानाबाद	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२१	नांदेड	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२२	परभणी	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२३	हिंगोली	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
लातूर वि. एकूण		०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२४	बुलढाणा	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२५	अकोला	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२६	वाशिम	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२७	अमरावती	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२८	यवतमाळ	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
अमरावती वि. एकूण		०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
२९	वर्धा	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००	०	०	०	०	०	०.००	०	०.००
३०	नागपूर	३	४८	४	०	०	०	०	५५	७.७०	१५	०	०	०	१५	२.१०	७०	९.८०
३१	भंडारा	०	०	४८	०	०	०	०	४८	६.७२	२	०	०	०	२	०.२८	५०	७.००
३२	गोंदिया	०	०	३५	०	०	०	०	३५	४.९०	२०	०	०	०	२०	२.८०	५५	७.७०
३३	चंद्रपूर	०	६०	०	०	०	०	०	६०	८.४०	३०	०	०	०	३०	४.२०	९०	१२.६०
३४	गडचिरोली	०	१०	२४	०	०	०	०	३४	४.७६	२६	०	०	०	२६	३.६४	६०	८.४०
नागपूर वि. एकूण		३	११८	१११	०	०	०	०	२३२	३२.४८	९३	०	०	०	९३	१३.०२	३२५	४५.५०
राज्य एकूण		३१५	२४४	९९३	५५	३१३	८	१७२	२१००	२९४.००	२१४	८६	२३७	६०	७५१	१०५.१४	२८५१	३९९.१०

परिशिष्ट क्र. १
राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-भात सन २०२०-२१ मंजूर जिल्हानिहाय लक्षांक (रु. लाख)

अ. क्र.	तपशील	अनुदानाचा दर	परिमाण	नाशिक		पुणे		सातारा		नागपुर		भंडारा	
				भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक
	सुधारित तंत्रज्ञानावर आधारित प्रात्यक्षिके												
१	अ) श्री पद्धत / ओळीत पुनर्लागवड	रु. ९००० प्रति हे.	हे	१००	९.०००	१००	९.०००	७०	६.३००	१२०	१०.८००	२८०	२५.२००
	ब) संकरीत भात	रु. ९००० प्रति हे.	हे.	१०	०.९००	१०	०.९००	१०	०.९००	१०	०.९००	२०	१.८००
	क) पाण्याचा ताण सहन करणारे / बायोफोर्टीफाईड वाण	रु. ९००० प्रति हे.	हे.	४०	३.६००	४०	३.६००	३०	२.७००	४०	३.६००	९०	८.१००
	ड) पीक पद्धतीवर आधारित पीक प्रात्यक्षिके (भात पिकानंतर कडधान्य (हरभरा/चवळी/राजमा/वाल इ.)	रु. १५००० प्रति हे.	हे	३०	४.५००	३०	४.५००	२०	३.०००	३०	४.५००	८०	१२.०००
	एकूण पिक प्रात्यक्षिके १ (अ) ते १ (क)			१८०	१८.०००	१८०	१८.०००	१३०	१२.९००	२००	१९.८००	४७०	४७.१००
	प्रमाणित बियाणे वितरण .												
२	अ) संकरीत वाण	किमतीच्या ५० % किंवां रु. १०००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	२	०.२००	२	०.२००	१	०.१००	२	०.२००	५	०.५००
	ब) अधिक उत्पादन देणारे वाण (१० वर्षांच्या वरील)	किमतीच्या ५० % किंवां रु. १००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	६६	०.६६०	६६	०.६६०	४८	०.४८०	७५	०.७५०	१७७	१.७७०
	क) अधिक उत्पादन देणारे वाण (१० वर्षांच्या आतील)	किमतीच्या ५० % किंवां रु. २००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	१३३	२.६६०	१३१	२.६२०	९५	१.९००	१५०	३.०००	३५५	७.१००
	एकूण २ (अ) ते २ (क)			२०१	३.५२०	१९९	३.४८०	१४४	२.४८०	२२७	३.९५०	५३७	९.३७०
	एकात्मिक कीड व्यवस्थापन												
३	अ) पिक संरक्षण औषधे	किमतीच्या ५० % किंवां रु. ५०० प्रति हे. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	हे	४४०	२.२००	४४०	२.२००	३२०	१.६००	५००	२.५००	११८०	५.९००
	ब) तणनाशके	किमतीच्या ५० % किंवां रु. ५०० प्रति हे. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	हे	११०	०.५५०	११०	०.५५०	७९	०.३९५	१२५	०.६२५	२९६	१.४८०
	एकूण ३ (अ) ते ३ (ब)			५५०	२.७५०	५५०	२.७५०	३९९	१.९९५	६२५	३.१२५	१४७६	७.३८०
४	पीक पद्धतीवर आधारित प्रशिक्षण	रु. १४००० प्रति	संख्या	३	०.४२०	३	०.४२०	२	०.२८०	३	०.४२०	८	१.१२०
	एकूण राअसुअ-भात				२४.६९०		२४.६५०		१७.६५५		२७.२९५		६४.९७०

परिशिष्ट क्र. १
राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-भात सन २०२०-२१ मंजूर जिल्हानिहाय लक्षांक (रु. लाख)

अ. क्र	तपशील	अनुदानाचा दर	परिमाण	गोंदिया		चंद्रपुर		गडचिरोली		एकूण	
				भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक
१	सुधारित तंत्रज्ञानावर आधारित प्रात्यक्षिके										
	अ) श्री पद्धत / ओळीत पुनर्लागवड	रु. ९००० प्रति हे.	हे	२८०	२५.२००	२२०	१९.८००	२३०	२०.७००	१४००	१२६.०००
	ब) संकरीत भात	रु. ९००० प्रति हे.	हे.	२०	१.८००	१०	०.९००	१०	०.९००	१००	९.०००
	क) पाण्याचा ताण सहन करणारे / बायोफोर्टीफाईड वाण	रु. ९००० प्रति हे.	हे.	१००	९.०००	८०	७.२००	८०	७.२००	५००	४५.०००
	ख) पीक पद्धतीवर आधारित पीक प्रात्यक्षिके (भात पिकानंतर कडधान्य (हरभरा/चवळी/राजमा/वाल इ.)	रु. १५००० प्रति हे.	हे	९०	१३.५००	६०	९.०००	६०	९.०००	४००	६०.०००
	एकूण पिक प्रात्यक्षिके १ (अ) ते १ (क)				४९०	४९.५००	३७०	३६.९००	३८०	३७.८००	२४००
२	प्रमाणित बियाणे वितरण .										
	अ) संकरीत वाण	किमतीच्या ५० % किंवां रु. १०००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	५	०.५००	४	०.४००	४	०.४००	२५	२.५००
	ब) अधिक उत्पादन देणारे वाण (१० वर्षांच्या वरील)	किमतीच्या ५० % किंवां रु. १००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	१८२	१.८२०	१४१	१.४१०	१४५	१.४५०	९००	९.०००
	क) अधिक उत्पादन देणारे वाण (१० वर्षांच्या आतील)	किमतीच्या ५० % किंवां रु. २००० प्रति किं. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	किं.	३६३	७.२६०	२८३	५.६६०	२९०	५.८००	१८००	३६.०००
	एकूण २ (अ) ते २ (क)				५५०	९.५८०	४२८	७.४७०	४३९	७.६५०	२७२५
३	एकात्मिक कीड व्यवस्थापन										
	अ) पिक संरक्षण औषधे	किमतीच्या ५० % किंवां रु. ५०० प्रति हे. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	हे	१२१०	६.०५०	९४०	४.७००	९७०	४.८५०	६०००	३०.०००
	ब) तणनाशके	किमतीच्या ५० % किंवां रु. ५०० प्रति हे. यापैकी किमान प्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहिल.	हे	३०२	१.५१०	२३६	१.१८०	२४२	१.२१०	१५००	७.५००
	एकूण ३ (अ) ते ३ (ब)				१५१२	७.५६०	११७६	५.८८०	१२१२	६.०६०	७५००
४	पीक पद्धतीवर आधारित प्रशिक्षण	रु. १४००० प्रति	संख्या	९	१.२६०	६	०.८४०	७	०.९८०	४१	५.७४०
	एकूण राअसुअ-भात				६७.९००		५१.०९०		५२.४९०		३३०.७४०

परिशिष्ट - ५

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान - पौष्टिक तृणधान्य (ज्वारी/ बाजरी/नाचणी)

जिल्हानिहाय भौतिक आर्थिक कार्यक्रम (रकम रु.हजारत)

अ.क्र.	जिल्हा	समूह पिक प्रात्याक्षिके (रु. ६०००/हेक्टर)								प्रमाणित बियाणे वितरण								एकूण प्रमाणित बियाणे वितरण	
										संकरित बियाण (१० वर्षांआतील अधिसूचित वाण) (रु. १००००/क्वि.)		सुधारित बियाणे (१० वर्षांआतील अधिसूचित वाण) (रु. ३०००/क्वि.)		१० वर्षांवरील अधिसूचित वाण					
		ज्वारी		बाजरी		नाचणी		एकूण		संकरित ज्वारी		ज्वारी		बाजरी		ज्वारी			
		भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक		
१	ठाणे	०	०.००	०	०.००	११	६६.००	११	६६.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००
२	पालघर	०	०.००	०	०.००	४०	२४०.००	४०	२४०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००
३	रायगड	०	०.००	०	०.००	२६	१५६.००	२६	१५६.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००
४	रत्नागिरी	०	०.००	०	०.००	४४	२६४.००	४४	२६४.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००
	ठाणे विभाग	०	०.००	०	०.००	१२१	७२६.००	१२१	७२६.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००
५	नाशिक	४५	२७०.००	५३४	३२०४.००	८०	४७७.००	६५९	३९५१.००	७	७०.००	१८	५४	९०	२७०	१२५	१८८	२४०	५८१.५०
६	धुळे	५४	३२४.००	२७९	१६७४.००	७	४२.००	३४०	२०४०.००	९	९०.००	२२	६६	४७	१४१	१५१	२२७	२२९	५२३.५०
७	नंदुरबार	४९	२९४.००	७७	४६२.००	०	०.००	१२६	७५६.००	८	८०.००	२०	६०	१५	४५	१३८	२०७	१८१	३९२.००
८	जळगाव	४४	२६४.००	१०२	६१२.००	०	०.००	१४६	८७६.००	८	७०.००	१८	५४	१७	५१	१२२	१८३	१६४	३५८.००
	नाशिक विभाग	१९२	११५२.००	९९२	५९५२.००	८७	५१९.००	१२७१	७६२३.००	३१	३१०.००	७८	२३४.००	१६९	५०७.००	५३६	८०४.००	८१४	१८५५.००
९	अहमदनगर	४२५	२५५०.००	४३८	२६२५.००	७	४२.००	८७०	५२१७.००	६८	६८०.००	१७६	५२८	७४	२२२	११८८	१७८२	१५०६	३२९२.००
१०	पुणे	२६५	१५९०.००	१२७	७६२.००	१९	११४.००	४११	२४६६.००	४३	४३०.००	११०	३३०	२१	६३	७४३	१११५	९१७	१९३७.५०
११	सोलापूर	५७४	३४४२.२०	८९	५३४.००	०	०.००	६६३	३९७६.२०	९१	९१३.००	२३७	७११	१५	४५	१६०६	२४०९	१९४९	४०७८.००
	पुणे विभाग	१२६४	७५८२.२०	६५४	३९२१.००	२६	१५६.००	१९४३	११६५९.२०	२०२	२०२३.००	५२३	१५६९.००	११०	३३०.००	३५३७	५३०५.५०	४३७२	९२२७.५०
१२	सातारा	२०९	१२५४.००	२६८	१६०८.००	३४	२०४.००	५११	३०६६.००	३४	३४०.००	८७	२६१	४५	१३५	५८६	८७९	७५२	१६१५.००
१३	सांगली	२००	१२००.००	२२०	१३२०.००	०	०.००	४२०	२५२०.००	३२	३२०.००	८३	२४९	३७	१११	५५८	८३७	७१०	१५७०.००
१४	कोल्हापूर	५६	३३६.००	०	०.००	८५	५१०.००	१४१	८४६.००	९	९०.००	२३.०	६९	०	०	१५६	२३४	१८८	३९३.००
	कोल्हापूर विभाग	४६५	२७९०.००	४८८	२९२८.००	११९	७१४.००	१०७२	६४३२.००	७५	७५०.००	१९३	५७९.००	८२	२४६.००	१३००	१९५०.००	१६५०	३५२५.००
१५	औरंगाबाद	१६४	९८४.००	१८३	१०९८.००	०	०.००	३७७	२०८२.००	२६	२६०.००	६८	२०४	३१	९३	४५८	६८७	५८३	१२४४.००
१६	जालना	१२४	७४४.००	१०४	६२४.००	०	०.००	२२८	१३६८.००	२०	२००.००	५१	१५३	१८	५४	३४८	५२२	४३७	९२९.००
१७	बीड	५२३	३१३८.००	३७५	२२५०.००	०	०.००	८९८	५३८८.००	८४	८४०.००	२१६	६४८	६३	१८९	१४६३	२१९५	१८७१	६०४४.५०
	औरंगाबाद विभाग	८११	४८६६.००	६६२	३९७२.००	०	०.००	१४७३	८८३८.००	१३०	१३००.००	३३५	१००५.००	११२	३३६.००	२२६९	३४०३.५०	२८४६	६०४४.५०
१८	लातूर	४७	२८२.००	६५	३९०.००	०	०.००	११२	६७२.००	८	८०.००	२०	६०	११	३३	१३३	२००	१७२	३७२.५०
१९	औरंगाबाद	२१५	१२९०.००	९७	५८२.००	०	०.००	३१२	१८७२.००	३५	३५०.००	८९	२६७	१६	४८	६०२	९०३	७४२	१५६८.००
२०	नांदेड	४६	२७६.००	०	०.००	०	०.००	४६	२७६.००	७	७०.००	१९	५७	०	०	१२८	१९२	१५४	३९९.००
२१	परभणी	२२३	१३३८.००	०	०.००	०	०.००	२२३	१३३८.००	३६	३६०.००	९२	२७६	०	०	६२३	९३५	७५१	१५७०.५०
२२	हिंगोली	१५	९०.००	०	०.००	०	०.००	१५	९०.००	२	२०.००	६	१८	०	०	४३	६५	५१	१०२.५०
	लातूर विभाग	५४६	३२७६.००	१६२	९७२.००	०	०.००	७०८	४२४८.००	८८	८८०.००	२२६	६७८.००	२७	८१.००	१५२९	२२९३.५०	१८७०	३९३२.५०
२३	बुलढाणा	९०	५४०.००	०	०.००	०	०.००	९०	५४०.००	१५	१५०.००	३७	१११	०	०	२५३	३८०	३०५	६४०.५०
२४	अकोला	७३	४३८.००	०	०.००	०	०.००	७३	४३८.००	१२	१२०.००	३०	९०	०	०	२०३	३०५	२४५	५१४.५०
२५	वाशीम	७४	४४४.००	०	०.००	०	०.००	७४	४४४.००	१२	१२०.००	३१	९३	०	०	२०७	३११	२५०	५२३.५०
२६	अमरावती	३६	२१६.००	०	०.००	०	०.००	३६	२१६.००	६	६०.००	१५	४५	०	०	१०२	१५३	१२३	२५८.००
२७	यवतमाळ	७६	४५६.००	०	०.००	०	०.००	७६	४५६.००	१२	१२०.००	३२	९६	०	०	२१४	३२१	२५८	५३७.००
	अमरावती विभाग	३४९	२०९६.००	०	०.००	०	०.००	३४९	२०९६.००	५७	५७०.००	१४५	४३५.००	०	०.००	९७९	१४६८.५०	११८१	२४७३.५०
	एकूण	३६२६.७	२१७६०.२००	२९५७.५	१७७७५.००	३५२.५	२११५.००	६९३७	४१६२०.२०	५८३.३००	५८३३.००	१५००.००	४५००.००	५००.०००	१५००.००	१०१५०	१५२२५.००	१२७३३	२७०५८.००

अ.क्र.	जिल्हा	एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन						एकात्मिक क्रीड व्यवस्थापन						एकूण		फ्लोवर्डी घटक		एकूण पौष्टिक तृणधान्य (केंद्र:राज्य ६०.४०)
		सूक्ष्म मूलद्रव्य (रु. ५००/हे.)		जैविक खते (रु. ३००/हे.)		एकूण		तपनाशके (रु. ५००/हे.)		पिक संरक्षण औषधे (रु. ५००/हे.)		एकूण		एकात्मिक अन्नद्रव्य व क्रीड व्यवस्थापन		पिक पद्धतीवर आधारित प्रशिक्षण (रु. १४०००/प्रशि. (४ सत्रासाठी))		
		भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	
१	ठाणे	५५.००	२७.५०	५३.००	१५.९०	१०८	४३.४०	५६	२८.००	५६	२८.००	११२	५६.००	२२०	१९.४०	२	२८.००	१९३.४०
२	पालघर	३२०.००	१६०.००	३१८.००	९५.४०	६३८	२५५.४०	३३४	१६७.००	३३४	१६७.००	६६८	३३४.००	१३०६	५८९.४०	२	२८.००	८५७.४०
३	रायगड	१७६.००	८८.००	१७५.००	५२.५०	३५१	१४०.५०	१८४	९२.००	१८४	९२.००	३६८	१८४.००	७१९	३२४.५०	२	२८.००	५०८.५०
४	रत्नागिरी	३४६.००	१७३.००	३४५.००	१०३.५०	६९१	२७६.५०	३६२	१८१.००	३६२	१८१.००	७२४	३६२.००	१४१५	६३८.५०	२	२८.००	९३०.५०
ठाणे विभाग		८९७.००	४४८.५०	८९१.००	२६७.३०	१७८८	७१५.८०	९३६	४६८.००	९३६	४६८.००	१८७२	९३६.००	३६६०	१६५१.८०	८	११२.००	२४८९.८०
५	नाशिक	४९९७.००	२०९८.५०	४९७५.००	१२५२.५०	८३७२	३३५१.००	४३८८	२९९४.००	४३८८	२९९४.००	८७७६	४३८८.००	१७१४८	७७३९.००	२	२८.००	१२२९९.५०
६	धुळे	१८९४.००	९४७.००	१८८५.००	५६५.५०	३७७९	१५१२.५०	१९८०	९९०.००	१९८०	९९०.००	३९६०	१९८०.००	७७३९	३४९२.५०	२	२८.००	६०८४.००
७	नंदुरबार	११५.००	५७.५०	११५.००	३४.५०	२३०	९२.००	१२१	६०.५०	१२१	६०.५०	२४२	१२१.००	४७२	२१३.५०	२	२८.००	१३८९.००
८	जळगाव	४८१.००	२४०.५०	४७८.००	१४०.४०	९५९	३८३.९०	५०३	२५१.५०	५०३	२५१.५०	१००६	५०३.००	१९६५	८८६.९०	२	२८.००	२९४८.९०
नाशिक विभाग		६६८७.००	३३३३.५०	६६५३.००	१९९५.९०	१९३३४	५३३५.४०	६९९२	३४९६.००	६९९२	३४९६.००	१३९८४	६९९२.००	२७३२४	१२३३१.४०	८	११२.००	२९२९१.४०
९	अहमदनगर	३४९८.००	१७४९.००	३४८०.००	१०४४.००	६९७८	२७९३.००	३६५७	१८२८.५०	३६५७	१८२८.५०	७३१४	३६५७.००	१४२२२	६५०.००	२	२८.००	१४२०७.००
१०	पुणे	९२२.००	४६१.००	९१८.००	२७५.४०	९८४०	७३६.४०	९६४	४८२.००	९६४	४८२.००	१९२८	९६४.००	३७६८	१७००.४०	२	२८.००	६९३९.९०
११	सोलापूर	६८३.००	३४१.५०	६७९.००	२०३.७०	१३६२	४५५.९०	७१४	३५७.००	७१४	३५७.००	१४२८	७१४.००	२७९०	१२५१.२०	२	२८.००	२९३९.४०
पुणे विभाग		५१०३.००	२५५१.५०	५०७७.००	१५२३.९०	१०१८०	४०७४.६०	५३३५	२६६७.५०	५३३५	२६६७.५०	१०६७०	५३३५.००	२०८५०	९४०९.६०	६	८४.००	३०३८०.३०
१२	सातारा	१९१०.००	९५५.००	१९००.००	५७०.००	३८१०	१५२१.००	१९९७	९९८.५०	१९९७	९९८.५०	३९९४	१९९७.००	७८०४	३५२२.००	२	२८.००	८२३१.००
१३	सांगली	१४६१.००	७३०.५०	१४५४.००	४३६.२०	२९१५	११६६.७०	१५२८	७६४.००	१५२८	७६४.००	३०५६	१५२८.००	५९७१	२६९४.७०	२	२८.००	६७५९.७०
१४	कोल्हापूर	५७६.००	२८८.००	५७३.००	१७१.९०	११४९	४५९.९०	६०२	३०१.००	६०२	३०१.००	१२०४	६०२.००	२३५३	१०६९.९०	२	२८.००	२३२८.९०
कोल्हापूर विभाग		३९४७.००	१९७३.५०	३९२७.००	११७८.९०	७८७४	३१५१.६०	४९२७	२०६३.५०	४९२७	२०६३.५०	८२५४	४९२७.००	१६१२८	७२७८.६०	६	८४.००	१७३१९.६०
१५	औरंगाबाद	१२१३.००	६०६.५०	१२०७.००	३६२.१०	२४२०	९६८.६०	१२६८	६३४.००	१२६८	६३४.००	२५३६	१२६८.००	४९५६	२२३६.६०	२	२८.००	५५९०.६०
१६	जालना	४९४.००	२४७.००	४९२.००	१४७.६०	९८६	३९४.६०	५१७	२५८.५०	५१७	२५८.५०	१०३३	५१७.००	२०२०	९९१.६०	२	२८.००	३२३६.६०
१७	बीड	३२६.८०	१६३.४०	३२५.००	९७.५०	६५१९	२६०९.३०	३४१६	१७०८.००	३४१६	१७०८.५०	६८३३	३४१६.५०	१३३५२	६०२५.८०	२	२८.००	१५३९३.३०
औरंगाबाद विभाग		४९७५.००	२४८७.५०	४९५०.००	१४८५.००	९९२५	३९७२.५०	५२०१	२६००.५०	५२०२	२६०१.००	१०४०३	५२०१.५०	२०३२८	९१७४.००	६	८४.००	२४९४०.५०
१८	लातूर	४०.००	२०.००	४०.००	१२.००	८०	३२.००	४२	२१.००	४२	२१.००	८४	४२.००	१६४	७४.००	२	२८.००	११४६.५०
१९	औस्मानाबाद	२४८.००	१२४.००	२४६.००	७३.८०	४९४	१९७.८०	२५९	१२९.५०	२५९	१२९.५०	५१८	२५९.००	१०१२	४५६.८०	२	२८.००	३९२४.८०
२०	नांदेड	०.००	०.००	०.००	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	२	२८.००	६२३.००
२१	परभणी	४०.००	२०.००	४०.००	१२.००	८०	३२.००	४२	२१.००	४२	२१.००	८४	४२.००	१६४	७४.००	२	२८.००	३०१०.५०
२२	हिंगोली	६.००	३.००	६.००	१.८०	१२	४.८०	६	३.००	६	३.००	१२	६.००	२४	१०.८०	२	२८.००	२३१.३०
लातूर विभाग		३३४.००	१६७.००	३३२.००	९९.६०	६६६	२६६.६०	३४९	१७४.५०	३४९	१७४.५०	६९८	३४९.००	१३६४	६१५.६०	१०	१४०.००	८९६६.९०
२३	बुलढाणा	४५.००	२२.५०	४४.००	१३.२०	८९	३५.७०	४७	२३.५०	४७	२३.५०	९४	४७.००	१८३	८२.७०	२	२८.००	१२९१.२०
२४	अकोला	२.००	१.००	२.००	०.६०	४	१.६०	२	१.००	२	१.००	४	२.००	८	३.६०	२	२८.००	९८.९०
२५	वाशीम	७.००	३.५०	७.००	२.१०	१४	५.६०	७	३.५०	७	३.५०	१४	७.००	२८	१२.६०	२	२८.००	१००८.१०
२६	अमरावती	१.००	०.५०	१.००	०.३०	४	०.८०	२	१.००	१	०.५०	३	१.५०	५	२.००	२	२८.००	५०४.३०
२७	यवतमाळ	२.००	१.००	२.००	०.६०	४	१.६०	२	१.००	२	१.००	४	२.००	८	३.६०	२	२८.००	१०२४.६०
अमरावती विभाग		५७.००	२८.५०	५६.००	१६.८०	११३	४५.३०	६०	३०.००	५९	२९.५०	११९	५९.५०	२३२	१०४.८०	१०	१४०.००	४८१२.३०
एकूण		२२०००	११०००.००	२१८८६.००	६५६५.८०	४३८८६	१७६६५.८०	२३०००	११५००.००	२३०००	११५००.००	४६०००	२३०००.००	८९८८६	४०५६५.८०	५४	७५६.००	११००००.००

सन २०२०-२१ मधील शेतीशाळेचे नियोजन

योजनेचे नाव : नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प

अ.क्र.	जिल्हा	खरीप हंगाम						एकूण
		सोयाबीन	कापूस	तूर	हळद	मक्का	बाजरी	
1	अकोला	318	404	23	0	1	0	746
2	अमरावती	311	389	62	0	3	1	766
3	औरंगाबाद	21	368	4	0	66	131	590
4	बीड	239	362	4	0	0	12	617
5	बुलडाणा	321	341	0	4	0	1	667
6	हिंगोली	158	75	0	233	0	0	466
7	जळगाव	44	394	0	0	95	0	533
8	जालना	219	361	23	0	0	0	603
9	लातूर	338	30	1	0	1	0	370
10	नांदेड	264	358	0	0	0	0	622
11	उस्मानाबाद	225	94	85	0	7	0	411
12	परभणी	225	270	0	0	0	0	495
13	वर्धा	80	93	0	0	0	0	173
14	वाशीम	98	111	0	3	0	0	212
15	यवतमाळ	227	265	3	0	0	0	495
	एकूण	3088	3915	205	240	173	145	7766

अ.क्र.	जिल्हा	रबी हंगाम				एकूण
		हरभरा	रबी ज्वारी	गहू	रबी कांदा	
1	अकोला	329	0	0	0	329
2	अमरावती	360	0	0	0	360
3	औरंगाबाद	283	52	2	0	337
4	बीड	206	124	0	0	330
5	बुलडाणा	319	6	0	19	344
6	हिंगोली	226	0	0	0	226
7	जळगाव	272	24	1	2	299
8	जालना	339	0	0	0	339
9	लातूर	213	16	0	0	229
10	नांदेड	339	0	8	0	347
11	उस्मानाबाद	223	0	0	0	223
12	परभणी	252	0	0	0	252
13	वर्धा	68	0	0	0	68
14	वाशीम	124	0	0	0	124
15	यवतमाळ	240	2	3	0	245
	एकूण	3793	224	14	21	4052